

मत्सरातील लक्ष्मणरेषा

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. २४-११-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

काम, क्रोध, लोभ, मोह, दंभ आणि मत्सर या षड्रिपूंतील लक्ष्मणरेषेचा विचार करता आपण मत्सरापासून सुरुवात करू. द्वेष म्हणजे मत्सर आणि हेवा म्हणजे पण मत्सर. हेवा म्हणजे हेवेदावे करणं नाही. एखाद्या विषयी वाटत असलेला हेवा आपण त्या व्यक्तीच्या तोंडावर सांगू शकतो. आपल्यात कमतरता असल्याची जाणीव असली, तरी त्या व्यक्तीचा हेवा वाटण्यात त्याचं कौतूकच असतं. आमच्या सोसायटीत राहणारे माझे एक स्नेही अनेक वर्ष आठवी ते एस्. एस्. सी. पर्यंतचे क्लासेस चालवत असत. ते उत्साही आणि कर्तव्यदक्ष असल्याकारणाने आमची सोसायटी स्थापन झाली त्यावेळी आम्ही त्यांना सोसायटीचे प्रेसिडेन्ट म्हणून नियुक्त केलं. रजिस्ट्रेशनसाठी ते रजिस्ट्रारच्या ऑफिसमध्ये गेले. ऑफिसरच्या समोर जाताच ऑफिसर उठून उभे राहिले. ऑफिसरांनी हात जोडून प्रश्न विचारला “सर, तुम्ही इकडे कुठे? मला ओळखलंत? मी तुमच्या क्लासचा पहिल्या बॅचचा विद्यार्थी.” क्लासमध्ये शेकडो विद्यार्थी शिकून गेल्याकारणाने सरांनी खरं तर त्या ऑफिसरांना ओळखलंच नव्हतं. सरांनी सारी वस्तुस्थिती ऑफिसरना सांगितली. ऑफिसरांनी प्यूनच्या हातून फॉर्म मागवून घेतले, ते भरले आणि सरांना पुढच्याच आठवड्यात यायला सांगितलं. सरांनी कमिटीपुढे साऱ्या गोष्टी मांडल्या. पुन्हा जेव्हा सर ऑफिसरांकडे गेले, तेव्हा रजिस्ट्रेशन फॉर्मवर यथायोग्य संस्कार आणि सहा झाल्या आणि आमची सोसायटी रजिस्टर्ड झाली. पुढे म्युनिसिपल टॅक्सेस संदर्भात चौकशी करण्यासाठी सर म्युनिसिपल ऑफिसमध्ये गेले. सरांना साहेबांचा चेहरा ओळखीचा वाटला. साहेबांनी सरांसमोर येऊन वाकून नमस्कार केला. “सर! मला ओळखलत? मी अमूक सालापासून अमूक सालापर्यंत तुमच्या क्लासमध्ये होतो. माझं नाव अमूक अमूक. मी ग्रॅज्युएट झालो आणि या पदापर्यंत पोहोचलो. तुम्ही दिलेली नजर आजही साथ देते.” किती बोलू आणि किती नको, असं साहेबांना झालं होतं. सरांना आठवलं हा गरीब घरचा पण हुशार विद्यार्थी होता. सरांनी त्याला फीमध्ये कन्सेशन दिलं होतं. सारे सोपस्कार करून साहेबांनी हात जोडून सरांना विनंती केली “बिल पाठवून, चेक कलेक्ट करून, रिसिट पोहोचवण्यापर्यंत सारी व्यवस्था मी करतो. त्यासाठी तुम्ही त्रास घ्यायची गरज नाही.” जेव्हा सरांनी हे किस्से मला सांगितले, तेव्हा माझ्या तोंडून उद्गार निघाले “सर, तुमचा आणि तुमच्या पेशाचा मला ‘हेवा’ वाटतो.” हेवा करताना आपल्यातील उणिवांची जाणीव असली, तरी दुसऱ्याचं कौतूक असतं. द्वेषात मात्र दुसऱ्याला मिळणारा मान, त्याची सहजगत्या होणारी कामं, त्याची समाधानी वृत्ती पाहून माणूस मनात चरफडत राहतो आणि स्वतःलाच क्लेश करून घेतो. म्हणूनच मनःशांतीच्या दृष्टीने अध्यात्म-विज्ञानाने हेवा हा व्यवहार्य रिपू तर द्वेष हा त्याज्य रिपू मानला आहे. या सदरात पुढे आपण दंभाचा विचार करू.